

LA BARONIA DE VALLMOLL, LA SUCCESSION VIA LA DONA O ELS FILLS NO MATRIMONIALS

Borja de Querol

Amb aquesta comunicació tracto de remarcar la figura jurídica de la successió a Catalunya, en un període de transició tant polític-econòmic com social. I els seus problemes respecte a la dona i als fills no legítims.

L'instrument elegit, o la màquina del temps que ens porta a l'època és un document, escrit en català antic, sense datar, però que ens relata la història d'aquest senyoriu des de 1408 fins a la primera part del segle setze.

El document i tema que el complementen han estat consultats a l'Arxiu del Palau Requesens, que dirigeix Antoni Borràs i Feliu, dipositat en el Centre Borja dels jesuïtes de Sant Cugat.

A continuació, passo a comentar el document, sense utilitzar cap referència que no hi estigui continguda.

Cognoms dels titulars de la baronia

BURGUÈS i SAPORTA, Arnau. Es va casar amb Catherina Soria i Sallambé. Fou batlle general de Mallorca i ambaixador a Roma.

BURGUÈS i SORIA, Ramon. Es va casar el 1372 amb Francesquina Safortessa i de Mari.

BURGUÈS i SAFORTESSA, Gregori. Es va casar amb M. de Galiana i fou senyor de Mavata, Glocam, Sant Feliu de Munt, Sant Feliu de Vall, Nulles i Bràfim. Va comprar "*la baronia de Vallmoll per vint milia florina d'or, valentes a onze cada florin*"¹.

BURGUÈS de GALIANA, Ramon. Es va casar amb Lorenza Zalbana i fa testament el 1430. Va tenir una filla legítima nomenada Francina i quatre fills il·legítims (Joan, Francesc, Catherina i Isabel).

BURGUÈS ZALBANA, Francina. Es va casar amb Berenguer de Montpalau, qui es va distingir per la seva fidelitat a Joan II el 1462, i la Generalitat el va declarar "*enemig de la Terra*"².

1. A(rxiu) P(alau) R(equesens); lligall 109, c. núm. 1.

Dintre de les dues ambaixades designades per aquesta comissió (la dels dotze nominadors), han aconseguit que dels dos representants de la branca militar que hi ha d'haver, un sigui dels seus, i així, els caps de l'obstrucció (a Jaume d'Urgell), Pere de Cervelló i Gregori Burgués... (Ferran Soldevila, *Història de Catalunya*, vol. 2, pàg. 577.

2. APR; lligall 108, c. núm. 20.

MONTPALAU BURGUÈS, Gaspar Benet. Es va casar amb Dionísia de Requesens i fou Governador General de Catalunya³. En morir Gaspar Benet, va quedar la baronia en possessió de la seva vídua, la qual va continuar com a usufructuària dels béns de Montpalau. Va morir deixant com hereus universals Estefania i Maria de Requesens, que, mitjançant una concòrdia, van reconèixer els drets que sobre els béns de l'esmentada Dionísia tenia Francesc Burguès⁴.

Descendents il·legítims de Ramon Burguès de Galiana

BURGUÈS, Francesc. Fill natural legitimitat en l'Audiència Reial de la reina Maria, a petició de Gregori Burguès i Safortessa. Germà de Joan, Catherina i Isabel.

BURGUÈS i UNIS, Gregori. Es va casar, el 1484, amb Catherina Bartomeu i Espanyol. Procurador reial de Mallorca, cambrer reial, mestre de la seca i castellà del santuari, Ferran II li va concedir el privilegi noble del Regne de Mallorca.

BURGUÈS i UNIS?, Francesc. Va morir el 1550, havent estat procurador reial de Mallorca, conseller del rei i mestre de la seca.

BURGUÈS BARTOMEU, Catherina (1539-1572). Es va casar, el 1556, amb Pere de Pacs i de Pacs, baró de Bunyolí. La baronia de Vallmoll es transmet, per aquest enllaç matrimonial, a la família Pacs, passant després a la família Boixadors, i finalment a la Dameto⁵.

Aliats d'una nova dinastia

Ferran "el d'Antequera" va rebre el suport de les famílies Burguès, Requesens i Montpalau per la seva elecció en el Compromís de Casp (1412). Així, Gregori Burguès i Safortessa el va ajudar a obstruir l'elecció de Jaume d'Urgell, qui fou cambrer reial i conseller en temps de l'alçament del comte d'Urgell⁶.

Alfons "el Magnànim" li va concedir el dret d'imposar tributs per poder reparar les defenses del castell i vila de Vallmoll. "*A raó de l'estat en què es trobaven les fortificacions d'aquesta vila, i la dels altres pobles de la Baronia, a la qual es deu el títol, premià a Don Alfons IV els serveis que Gregori Burguès, qui la posseïa, li havia prestat, li va concedir, el 6 de juny de 1432, que durant deu anys pogués establir impostos tant en aquesta vila com en els esmentats pobles, per poder atendre amb aquest tribut la reparació de les seves muralles i les dels seus castells; i l'1 de març de l'any següent, va concedir a Berenguer de Montpalau, successor de Burguès, en l'esmentada Baronia, que per un període de vint anys pogués establir impostos en la vila amb la finalitat de restaurar les muralles d'aquesta*"⁷.

Berenguer de Montpalau, que s'havia casat amb la néta de Gregori Burguès, nomenada Francina, va seguir la política de donar suport al partit reial. Berenguer de Montpalau "*ha obrat lo castell de Vallmoll*"⁸. Davant el conflicte civil es va demanar a l'esmentat senyor que donés suport a la facció de la Biga, tal com es desprèn d'una carta datada el 8 de

3. APR; lligall 2, carpeta 109, c. núm. 10, prestatge 4.

4. APR; lligall 109, c. núm. 14.

5. APR; lligall 109, c. núm. 22.

Armand Fluvià, en el volum 15 de l'*Enciclopèdia Catalana*, pàgina 15, està d'acord amb la informació que hi ha en el lligall 109.

6. APR; lligall 109, c. núm. 3.

7. APR; lligall 109, c. núm. 7.

8. APR; lligall 109, c. núm. 1.

juliol de 1462, any en què va començar el conflicte de la guerra civil, “*al molt magnífich mossen Berenguer de Montpalau, cavaller i senyor de Vallmoll, nosaltres havem gran plaer de vostra bona e vertadera intenció e oferta de vostres vasalls que haven e volen haver la conservació e defensió de les libertats de aquest Principat e cosa publica d’aquell com a bons e verthaders catalans*”⁹.

La família Requesens, ja el 1415, té un membre seu ocupant el càrrec de Governador General de Catalunya (Lluís de Requesens, senyor d’Altafulla i La Nou; el seu fill Galceran, des de 1430 serà senyor de Molins de Rei i, més tard, actuarà com a mitjancer entre els paraires i el monarca). La família Requesens va continuar sent fidel a la nova monarquia fins temps de Ferran II, així com també els Montpalau. Berenguer de Montpalau fou declarat per la Generalitat “*enemig de la Terra*”¹⁰. Com a pagament a aquesta fidelitat, el seu fill, Gaspar Benet, fou nomenat Governador General de Catalunya el 1501¹¹.

El problema successori

En una data no determinada, Monsenyor Gregori Burguès va comprar la baronia de Vallmoll, comproment-se a pagar per “*vint milia florina d’or valentes a onçe cada florin*”¹²; aquest preu fou pagat en diner, en deutes i en censals.

En els capítols matrimonials del seu fill Ramon, es dona fe del lliurament a l’esmentat Ramon de 10.000 florins corrents, tenint-ne a la seva lliure disposició només 2.000; en cas que es morís, havia de deixar a la seva filla Francina 3.000 florins. Ramon va lliurar a la seva dona en dot i interès 4.500 florins.

Monsenyor Gregori Burguès, que testà el 1424, va sobreviure el seu fill Ramon, qui morí deixant una filla legítima (l’esmentada Francina) i quatre bords legitimats (Joan, Francesc, Catherina i Isabel). En el testament de Monsenyor Gregori Burguès¹³ de 1424 deixava establert una ordre successòria: “*Gregori fa hereu a l’esmentat Ramon i als seus descendents, tant els mascles de matrimoni legítim, si en té, i com els descendents d’aquests mascles, començant el primer, després els altres, si tots morissin sense descendents d’aquests mascles fa hereva la línia dels esmentats Joan i Francesc, legitimitats, i els descendents d’aquells mascles, legítims de matrimoni*”¹⁴.

L’esmentat Francesc fou legitimat, en Reial Audiència de la reina Maria; no era fill de legítim matrimoni, però amb un fill de legítim matrimoni nomenat Gregori (Burguès i Unís), el qual té un fill de legítim matrimoni amb el nom de Francesc. “*Es pregunta si aquest Gregori i el seu fill Francesc, que venen de línia infecta, ja que el pare de l’esmentat Gregori, que també era Francesc, era borde, però havia estat legitimat per la reina Maria, es pregunta si poden ser instituïts hereus*”¹⁵. Ja que a la mort de Gregori Burguès i Saforressa, el van succeir, emparant-se en el testament, la seva nora i la seva néta legítima Francina, que van continuar posseint la baronia de Vallmoll.

Joan, fill il·legítim de Ramon, però legitimat també en Reial Audiència de la reina Maria, va voler emparar-se, en la seva legitimació, el dret a l’herència del seu avi: “*que no constava ser suficientment legitimat i així no podria molestar als esmentats posseïdors*”¹⁶.

9. APR; lligall 108, c. núm. 18.

10. APR; lligall 108, c. núm. 23.

11. APR; lligall 2, c. núm. 10.

12. APR; lligall 109, c. núm. 1.

13. Ídem.

14. APR; lligall 109, c. núm. 1.

15. Ídem.

16. Ídem.

Lorenza, dona de Ramon, va quedar com a tutora de la seva filla (no diu res en què es va fonamentar aquesta tutela, possiblement en la testamentària). I en nom de la seva filla Francina va lliurar de càrregues el Senyoriu, treient censals (amb la qual cosa la baronia augmentava el seu valor).

Francina es va casar, el 1431, amb Berenguer de Montpalau, cavaller de família noble. I igual que Ramon Burguès va lliurar una quantiosa dot a Lorenza, la seva dona, Berenguer de Montpalau, en virtut dels capítols matrimonials, "*ha tret censals, tenia la baronia a un preu de 7.000 florins corrents, a mes d'uns altres censals de comprar el viner*"¹⁷.

Benet de Montpalau i Burguès fou hereu universal i "*ha posseÿda la Baronia i comprat Brafim y la carlenia de dit Brafim y e a molt obrat en la casa de Tarragona*"¹⁸; va heretar també de les terres de Mallorca.

Dionísia de Requesens, vídua de Benet de Montpalau, va continuar posseïnt, en qualitat d'usufructuària, l'esmentada baronia, defensant amb tenacitat la seva posició de fet per mitjà del dret¹⁹; va exigir els interessos d'un crèdit que va concedir el seu marit a Sardenya, pretén "*cobrar 1.000 lliures que axí està obligat en els capítols matrimonials de la senyora Joana*"²⁰, resta un procés "*en la Reial Audiència entre mi i Francesc Brugués el lequell el me demana la Baronia de Vallmoll e jo demano los bens de Mallorca en que pertani mi la legítima ab los intereses que són passats 7.000 libras i més avant los intereses e bist lo dit...*"²¹.

Dionísia, baronessa vídua, va necessitar que la seva cunyada, Joana de Montpalau (dona de Galceran de Dezllor, senyor del castell de Calafell, i filla de Berenguer de Montpalau), realitzés, el 1504, un dipòsit a la Caixa dels Comuns Dipòsits "*per tal que amb ell quedés salvada la dot i la resta de drets corresponents a ella*"²². La seva situació jurídica fou posada en entredit, però mentre visqué va continuar amb les seves possessions de l'Alt Camp.

Dionísia va deixar com a hereves les seves nebodes Maria de Cardona (consort de Don Antoni de Cardona, virrei de l'illa i regne de Sardenya)²³ i Estefania de Zúñiga (casada amb Don Joan de Zúñiga, Comanador major de Castella)²⁴. Va deixar com a marmessors seus: Donya Hipòlita de Requesens, comtessa de Palamós, i Guerau d'Icard, senyor de Torredembarra. Manà pagar a la seva neboda Paloma mil florins, i una quantitat igual al seu nebot Francesc de Requesens, complint el llegat que li havia fet el seu oncle Galceran de Queralt.

Havent estat el seu marit Governador General de Catalunya, el mateix que el seu germà, no va ser molestada en la seva situació de baronessa de Vallmoll. A Mallorca, en canvi, les coses van anar d'una altra manera; va existir un Francesc Burguès nomenat, pel seu poder, "el rei petit". Per la documentació, sembla que Dionísia fou la usufructuària dels béns del seu marit a Catalunya —a més de plena propietària del seu dot de quaranta mil lliures— i els Burguès, bords legimitats, posseïdors de les terres de Mallorca. El plet va tenir fi quan la baronia va passar a mans dels Burguès, i no, com opina Armand de Fluvià, el 1502²⁵. Existeix documentació, datada el 15 de desembre de 1538, de la restitució que fan Estefania i Maria de Requesens, "*a favor de Don Francesc Burguès i dels altres, dels béns que van ser d'altres senyors de Montpalau, dels quals fou usufructuària la nomenada se-*

17. Ídem.

18. Ídem.

19. APR; lligall 109, c. núm. 29.

20. APR; lligall 109, c. núm. 28.

21. APR; lligall 109, c. núm. 51.

22. APR; lligall 109, c. núm. 34.

23. APR; lligall 109, c. núm. 9.

24. Ídem.

25. APR; lligall 109, c. núm. 28.

*nyora Dionísia de Requesens*²⁶. El mateix dia, davant notari les mateixes parts signen promesa d'immunitat i de satisfer-se mútuament segons el pactat.

Comentari jurídic

El conjunt dels personatges que apareixen en el document participen en una relació jurídica, que té per objecte la successió. L'herència que es transmet en aquest cas, és un patrimoni molt concret, un senyoriu jurisdiccional.

La situació geogràfica té interès, perquè en estar situada a l'Alt Camp (al nord de la ciutat de Tarragona), destaca, car és un dels pocs senyorius laics que existeixen en aquest moment a la zona, ja que la majoria dels territoris estaven sota la jurisdicció eclesiàstica.

El contracte de compra-venda i el testament són les figures jurídiques elementals de transmissió de la propietat. Les disposicions testamentàries que concreten la primacia del baró legítim indiquen que era molt freqüent a l'estament nobiliari tenir fills il·legítims. Després el mateix document ens parla d'aquests últims. Interessa remarcar que el baró en la successió prima sobre la dona, però que quan aquesta, almenys entre la noblesa, és titular d'un patrimoni, la llei l'empara en igualtat de drets que el baró.

El primer titular del senyoriu en el document, així com els seus successors hereten un patrimoni econòmic, la soberania civil i criminal i el mar i mixt imperi com a senyor directe i al·lodial²⁷.

Comentari econòmic

La baronia és comprada "*per vint milia florina d'or valentes a onze cada florin*"; sembla una compra d'un bé molt "hipotecat" o "feixuc" però el preu es paga en diners, en deutes i en censals, i els successors van lliurant càrregues, treient censals.

Pel document desconeixem totes les fonts d'ingressos, però sí que hi apareixen indicadors del potencial econòmic dels senyors de Vallmoll, com les donacions que es fan en els capítols matrimonials (ex.: Ramon Burguès dota a seva muller amb 4.500 florins).

Elliott, a "*Una aristocràcia provincial*"²⁸, diu que a la Catalunya d'abans hi havia 37 cognoms; en el període del document, les parts que hi intervenen són membres de l'aristocràcia catalana dels segles XV-XVI, els Burguès, Montpalau i Requesens.

En l'article citat s'indica que "*un noble necessitava una renda anual nominal d'unes 2.000 lliures al començament del segle XVII si pretenia viure d'acord amb la seva condició...*".

De la lectura de "*L'heretari de béns al temps que morí mossèn Berenguer de Montpalau i baró de Vallmoll (1479)*", veiem com lluí la riquesa d'aquest baró català "*Quinze culleres d'argent*", "*Hem moltes reliquies d'or ab una imatge de Sant Margarida esmaltada ab un dragolí d'argent, diuen los testimonis quines reliquies*". I en ser membres de l'estament militar també apareixen armes.

I entre les donacions, capítols matrimonials, llegats, herències i compres que tracta el document, les compres són elevadíssimes.

26. Ídem.

27. Segons capbreu de 1564 en la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. P. Antequera; Cardó, J. vol. VII, pàg. 337-350.

28. ELLIOTT, J. H. "Una aristocràcia provincial". A: *L'Avenç*. Núm. 40, juliol-agost 1981.

Comentari social

L'estament nobiliari practica l'endogàmia, nobles es casen amb nobles, una Burguès amb un Montpalau, un Montpalau amb una Requesens, etc.

Els nobles que en aquest període van posseir la baronia de Vallmoll pertanyien a les famílies més importants del Principat i de Mallorca; així Gaspar Benet de Montpalau i Burguès és designat per Ferran el Catòlic com a procurador reial de Tarragona i la seva dona és filla del governador de Catalunya. Un besnét del fundador de la dinastia, l'últim baró, fou procurador reial de Mallorca.

Conclusions

El document és un resum de la dinastia que fundà Gregori Burguès en comprar el senyoriu de Vallmoll.

El dret català, amb un fonament molt fort del romà, consagra el matrimoni com element integrador del patrimoni familiar; els capítols matrimonials són complementaris i el testament l'instrument bàsic de transmissió *mortis causa*, com ho és el contracte de compra-venda entre els vius.

El fil conductor en la successió, legitima el baró, després la femella, i els il·legítims legitimitats.

Si Elliott, referint-se a un segle més tard, ens parla d'una aristocràcia provincial, podem afirmar, per les biografies dels personatges, que l'estament nobiliari català no era provincial. Recordem que el palau Requesens, de Barcelona, era una petita cort renaixentista; els Burguès ocupen càrrecs d'importància al govern de Mallorca, els Montpalau i Requesens a Catalunya, i al mateix temps la família política ocupa també càrrecs, com el de virrei de Sardenya.

Bibliografia

- GAVAILDÀ, Antoni. *El Llibre de Vallmoll*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 1983.
- GUISADO, Maite. *Cartes íntimes d'una dama catalana del s. XVI. Estefania de Requesens*. Barcelona: La Sal-Edicions de Cardona, 1987.
- QUEROL, Borja. "L'inventari de béns al temps que morí Mossén Berenguer de Montpalau, baró de Vallmoll (1479)". A: *XXXV A. I. d'Estudiosos de Catalunya*. Valls-Vila-rodona: Institut d'Estudis Valencs, 24, 25 i 26 de novembre de 1989.
- QUEROL, Borja; RODRÍGUEZ, Gonzalo. "Notas para el estudio de una baronía catalana de los siglos XV y XVI: Vallmoll". A: *Acta Primeras jornadas de Historia moderna*. Vol. I, pàg. 449-455. Lisboa, 1986.